

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Διάλεξη #02:

Θεωρίες περιφερειακών ανισοτήτων

Διδακτική Ομάδα

Δημήτρης Καλλιώρας, Καθηγητής ΤΜΧΠΠΑ ΠΘ (dkallior@uth.gr)

Γιώργος Πετράκος, Καθηγητής ΤΜΧΠΠΑ ΠΘ (petrakos@uth.gr)

Μαρία Αδαμάκου, Υπ. Διδάκτωρ ΤΜΧΠΠΑ ΠΘ (madamakou@uth.gr)

Δυνάμεις της αγοράς και περιφερειακές ανισότητες: Άμβλυση ή όξυνση;

-3-

- Ποιοι είναι οι μηχανισμοί εκείνοι οι οποίοι καθορίζουν την κατανομή των οικονομικών (και κοινωνικών) δραστηριοτήτων στο χώρο;
- Τι (ανα)παράγει, εν τέλει, σε μια οικονομία τις περιφερειακές ανισότητες;
- Είναι στη φύση των δυνάμεων της αγοράς να οξύνουν ή να αμβλύνουν τις ανισότητες;

Θεωρίες σύγκλισης (αυτοεξισορρόπησης) (I)

-4-

- Οι θεωρίες σύγκλισης ή αυτοεξισορρόπησης υποστηρίζουν ότι οι περιφέρειες μπορούν να αναπτύσσονται ισόρροπα δεδομένου ότι οι μηχανισμοί της ελεύθερης αγοράς, μακροχρόνια, τείνουν να εξαλείψουν τις όποιες χωρικές ανισοροπίες. Τούτο σημαίνει ότι οι λιγότερο αναπτυγμένες περιφέρειες θα ακολουθήσουν την αναπτυξιακή πορεία των περισσότερο αναπτυγμένων περιφερειών εφόσον ενσωματωθούν στην παγκόσμια αγορά.
- Στην (ιδεατή) κατάσταση της ισορροπίας υπάρχει άριστος επιμερισμός των παραγωγικών πόρων ο οποίος εγγυάται το ίδιο επίπεδο ανάπτυξης (τουλάχιστον ως προς την τάση) μεταξύ των περιφερειών.

Θεωρίες σύγκλισης (αυτοεξισορρόπησης) (II)

-5-

- Η θεωρία της φθίνουσας οριακής παραγωγικότητας του κεφαλαίου
- Η θεωρία του διαπεριφερειακού εμπορίου
- Η θεωρία της διαπεριφερειακής κινητικότητας της εργασίας
- Η θεωρία της εξαγωγικής βάσης
- ...

Θεωρίες απόκλισης (ανισορροπίας) (I)

-6-

- Οι θεωρίες απόκλισης ή ανισορροπίας υποστηρίζουν ότι οι περιφερειακές ανισότητες είναι στοιχείο της λειτουργίας του καπιταλιστικού συστήματος και τείνουν να διευρύνονται όσο η οικονομία λειτουργεί με τους κανόνες της ελεύθερης αγοράς. Οι θεωρίες απόκλισης υποστηρίζουν τη μακροχρόνια απόκλιση των επιπέδων ανάπτυξης των περιφερειών και, ως εκ τούτης, την αναγκαιότητα κρατικής παρέμβασης για την αποτροπή της επιδείνωσης των διαπεριφερειακών ανισοτήτων.

Θεωρίες απόκλισης (ανισορροπίας) (II)

-7-

- Η θεωρία της συσσώρευσης κεφαλαίου
- Η θεωρία της σωρευτικής αιτιότητας
- Η θεωρία της κεφαλαιακής συσσώρευσης μέσω της βελτίωσης της τεχνογνωσίας
- Η θεωρία της ενδογενούς ανάπτυξης
- Η θεωρία της νέας οικονομικής γεωγραφίας
- Η θεωρία του διαμαντιού
- ...

Παράρτημα 1: Οικονομίες κλίμακας

Η έννοια των εσωτερικών (αντι)οικονομιών κλίμακας (I)

-9-

- Εσωτερικές Οικονομίες Κλίμακας: εξοικονομήσεις κόστους οι οποίες επιτυγχάνονται λόγω της αύξησης του μεγέθους της επιχείρησης (η αύξηση του προϊόντος κατά X αυξάνει το κόστος κατά $X - \kappa$)
- Εσωτερικές Αντιοικονομίες Κλίμακας: επιβαρύνσεις κόστους οι οποίες προκαλούνται εξαιτίας της αύξησης του μεγέθους της επιχείρησης (η αύξηση του προϊόντος κατά X αυξάνει το κόστος κατά $X + \kappa$)

Η έννοια των εσωτερικών (αντι)οικονομιών κλίμακας (II)

-10-

- Εσωτερικές οικονομίες κλίμακας:
 - τεχνικές
 - χρηματοδοτικές
 - εμπορίας
 - διοικητικές
- Εσωτερικές αντιοικονομίες κλίμακας:
 - διοικητικές
 - ηθικές

Η έννοια των εξωτερικών (αντι)οικονομιών κλίμακας (I)

-11-

- Εξωτερικές Οικονομίες Κλίμακας: εξοικονομήσεις κόστους οι οποίες επιτυγχάνονται λόγω της αύξησης του αριθμού των επιχειρήσεων (η αύξηση του προϊόντος κατά X αυξάνει το κόστος κατά $X - \kappa$)
- Εξωτερικές Αντιοικονομίες Κλίμακας: επιβαρύνσεις κόστους οι οποίες προκαλούνται εξαιτίας της αύξησης του αριθμού των επιχειρήσεων (η αύξηση του προϊόντος κατά X αυξάνει το κόστος κατά $X + \kappa$)
- Οικονομίες / Αντιοικονομίες Εντοπιότητας: αύξηση του αριθμού των επιχειρήσεων οι οποίες ανήκουν στον ίδιο κλάδο
- Οικονομίες / Αντιοικονομίες Αστικοποίησης: αύξηση του αριθμού των επιχειρήσεων οι οποίες δεν ανήκουν στον ίδιο κλάδο

Η έννοια των εξωτερικών (αντι)οικονομιών κλίμακας (II)

-12-

- Εξωτερικές οικονομίες κλίμακας:
 - συγκέντρωσης
 - εξειδίκευσης
 - πληροφόρησης
- Εξωτερικές αντιοικονομίες κλίμακας:
 - αγοραίες
 - περιβαλλοντικές

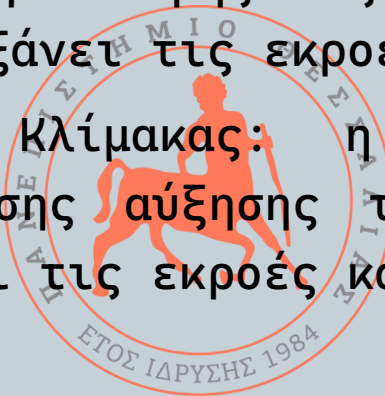
Παράρτημα 2: Αποδόσεις κλίμακας

Η έννοια των αποδόσεων κλίμακας

-14-

- **Αύξουσες Αποδόσεις Κλίμακας:** η αύξηση των εκροών ως συνεπακόλουθο μιας μικρότερης αύξησης των εισροών (η αύξηση των εισροών κατά X αυξάνει τις εκροές κατά $X + \kappa$)
- **Φθίνουσες Αποδόσεις Κλίμακας:** η αύξηση των εκροών ως συνεπακόλουθο μιας μεγαλύτερης αύξησης των εισροών (η αύξηση των εισροών κατά X αυξάνει τις εκροές κατά $X - \kappa$)
- **Σταθερές Αποδόσεις Κλίμακας:** η αύξηση των εκροών ως συνεπακόλουθο μιας ίσης αύξησης των εισροών (η αύξηση των εισροών κατά X αυξάνει τις εκροές κατά X)

Παράρτημα 3: Θεωρίες σύγκλισης (αυτοεξισορρόπησης)

Η θεωρία της φθίνουσας οριακής παραγωγικότητας του κεφαλαίου (I)

-16-

- Η θεωρία της φθίνουσας οριακής παραγωγικότητας του κεφαλαίου (ή, αλλιώς, το νεοκλασικό υπόδειγμα μεγέθυνσης) βασίζεται, κυρίως, στις προσεγγίσεις οι οποίες αναπτύχθηκαν από τους Solow (1956) και Swan (1956). Πρόκειται για μια εξωγενή θεωρία ανάπτυξης καθότι οι βασικές της παράμετροι – ποσοστό αποταμίευσης, ποσοστό αύξησης του πληθυσμού, επίπεδο τεχνολογίας – καθορίζονται εξωγενώς. Ειδικά η θεώρηση της τεχνολογικής προόδου ως ενδογενές φαινόμενο του οικονομικού συστήματος θα δημιουργούσε προβλήματα στην ανταγωνιστική φύση των νεοκλασικών υποδειγμάτων.
- Το νεοκλασικό υπόδειγμα μεγέθυνσης προσφέρει συγκεκριμένα και, κυρίως, ελέγξιμα συμπεράσματα για τη διαχρονική πορεία των υπό εξέταση περιφερειακών οικονομιών. Ως εκ τούτου, αποτελεί τη βάση για τη διεξαγωγή εμπειρικών ερευνών επί του θέματος.

Η θεωρία της φθίνουσας οριακής παραγωγικότητας του κεφαλαίου (II)

-17-

- Υποθέσεις νεοκλασικού υποδείγματος μεγέθυνσης:
 - Ύπαρξη σταθερών αποδόσεων κλίμακας.
 - Καμία τεχνολογική πρόοδος (στην απλουστευμένη μορφή του υποδείγματος).
 - Η ροπή για αποταμίευση είναι δεδομένη και σταθερή.
 - Η τεχνολογία του παραγωγικού τομέα είναι αυτή των σταθερών συντελεστών και δεν υπάρχει ελαστικότητα υποκατάστασης μεταξύ των παραγωγικών συντελεστών κεφαλαίου και εργασίας. Αυτό σημαίνει ότι υπάρχει μια μόνο παραγωγική διαδικασία για την παραγωγή ενός προϊόντος.
 - Ο ρυθμός ανάπτυξης της εργατικής δύναμης είναι σταθερός και ίσος με το ρυθμό ανάπτυξης του πληθυσμού.
 - Ο ρυθμός ανάπτυξης της παραγωγικής δυναμικότητας καθορίζεται από το μέγεθος του κεφαλαίου της οικονομίας σε δεδομένη χρονική περίοδο.

Η θεωρία της φθίνουσας οριακής παραγωγικότητας του κεφαλαίου (III)

-18-

- Σύμφωνα με το απλουστευμένο νεοκλασικό υπόδειγμα μεγέθυνσης, δεν υπάρχει τεχνολογική πρόοδος. Η παραγωγή είναι συνάρτηση του κεφαλαίου και της εργασίας.

$$Y = AK^a L^{1-a}$$

- Η εν λόγω συνάρτηση παραγωγής, η οποία ανήκει στις ομοθετικές συναρτήσεις* τύπου Cobb – Douglas (Cobb και Douglas 1928), υποδηλώνει την ύπαρξη σταθερών αποδόσεων κλίμακας** και φθινουσών οριακών παραγωγικότητων***
- * ο οριακός λόγος υποκατάστασης εξαρτάται από το λόγο των ποσοτήτων και όχι από τις ποσότητες των συντελεστών.
- ** η αύξηση των εισροών (κεφάλαιο και εργασία) κατά $\lambda\%$, αυξάνει τις εκροές (προϊόν), επίσης, κατά $\lambda\%$.
- *** οι δεύτερες παράγωγοι του κάθε συντελεστή παραγωγής είναι, σε όρους προϊόντος, αρνητικές (οι αντίστοιχες πρώτες παράγωγοι είναι θετικές).

Η θεωρία της φθίνουσας οριακής παραγωγικότητας του κεφαλαίου (IV)

-19-

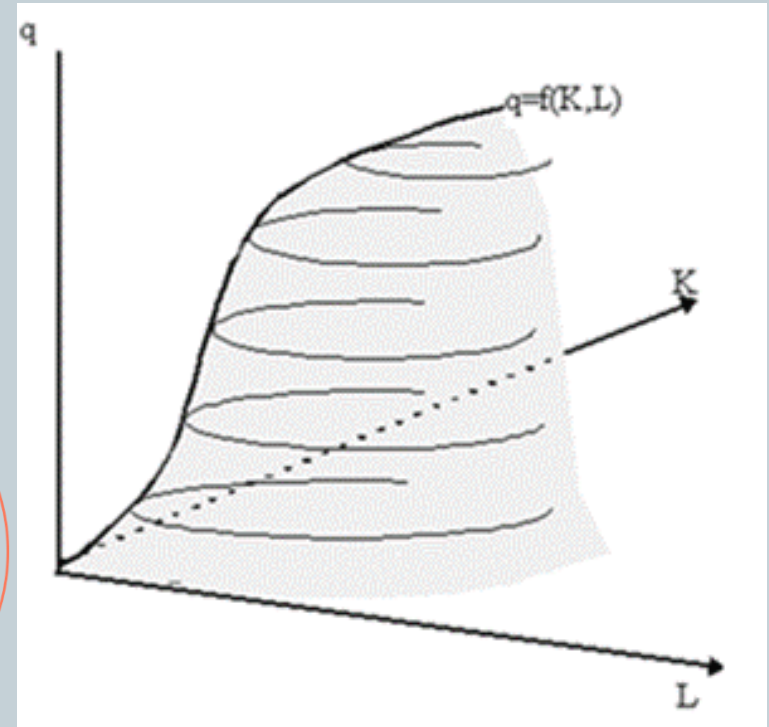
$$Y = AK^a L^{1-a}$$

$$\frac{\partial Y}{\partial K} = aAK^{a-1}L^{1-a} > 0$$

$$\frac{\partial^2 Y}{\partial K^2} = (a-1)aAK^{a-2}L^{1-a} < 0$$

$$\frac{\partial Y}{\partial L} = (1-a)AK^a L^{-a} > 0$$

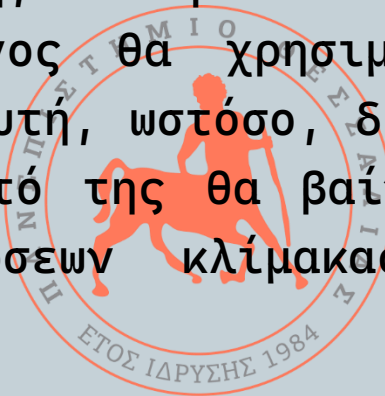
$$\frac{\partial^2 Y}{\partial L^2} = -a(1-a)AK^a L^{-a-1} < 0$$

Η θεωρία της φθίνουσας οριακής παραγωγικότητας του κεφαλαίου (V)

-20-

- Η συνάρτηση παραγωγής του νεοκλασικού υποδείγματος υποδηλώνει ότι η αύξηση της παραγωγικότητας (λόγος προϊόντος ανά εργαζόμενο) προϋποθέτει αύξηση του κεφαλαίου μεγαλύτερη από αυτή της εργασίας.
- Σε αυτή την περίπτωση, το προϊόν ανά εργαζόμενο θα αυξάνεται καθώς κάθε εργαζόμενος θα χρησιμοποιεί μεγαλύτερα ποσοστά κεφαλαίου. Η αύξηση αυτή, ωστόσο, δεν μπορεί να συνεχιστεί επ' άπειρον και το ποσοστό της θα βαίνει συνεχώς μειούμενο λόγω των φθινουσών αποδόσεων κλίμακας οι οποίες διέπουν το κεφάλαιο.

Η θεωρία της φθίνουσας οριακής παραγωγικότητας του κεφαλαίου (VI)

-21-

- Μακροχρόνια, το κεφάλαιο ανά εργαζόμενο και, συνεπώς, το προϊόν ανά εργαζόμενο θα φτάσουν σε ένα ανώτατο επίπεδο, πέραν του οποίου το οριακό παραγόμενο προϊόν θα είναι αρνητικό.
- Η διατήρηση αυτού του ανώτατου επιπέδου κεφαλαίου ανά εργαζόμενο (K/L) σημαίνει ότι το κεφάλαιο και η εργασία θα πρέπει να αυξάνονται με τον ίδιο ρυθμό. Η υπόθεση για ύπαρξη σταθερών αποδόσεων κλίμακας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι με αυτό το ρυθμό θα αυξάνεται και το προϊόν ανά εργασία (Y/L).

Η θεωρία της φθίνουσας οριακής παραγωγικότητας του κεφαλαίου (VII)

-22-

- Το επίπεδο μακροχρόνιας ισορροπίας μιας περιφέρειας επιτυγχάνεται όταν ο λόγος του κεφαλαίου προς την εργασία παραμένει σταθερός (καθώς η περαιτέρω αύξησή του επιδρά αρνητικά στη αύξηση του προϊόντος).
- Χωρίς τεχνολογική πρόοδο, η συσσώρευση φυσικού κεφαλαίου και η αύξηση του μεγέθους της εργατικής δύναμης δεν μπορούν να αποτελέσουν πηγές οικονομικής μεγέθυνσης.
- Συνεπώς, είναι προς το συμφέρον του κεφαλαίου να συσσωρεύεται σε οικονομίες που δεν βρίσκονται κοντά στο σημείο ισορροπίας (καθότι εκεί η αποδοτικότητά του είναι μεγαλύτερη), δηλαδή σε οικονομίες όπου βρίσκεται σε σπανιότητα.
- Οι οικονομίες οι οποίες δεν διαφέρουν ως προς την αποταμίευση, την απόσβεση και τη συσσώρευση της εργασίας, θα προσεγγίσουν το ίδιο επίπεδο μακροχρόνιας ισορροπίας.
- Σε περίπτωση διαφοροποίησης, θα προσεγγίσουν διαφορετικά επίπεδα μακροχρόνιας ισορροπίας.

Η θεωρία της φθίνουσας οριακής παραγωγικότητας του κεφαλαίου (VIII)

-23-

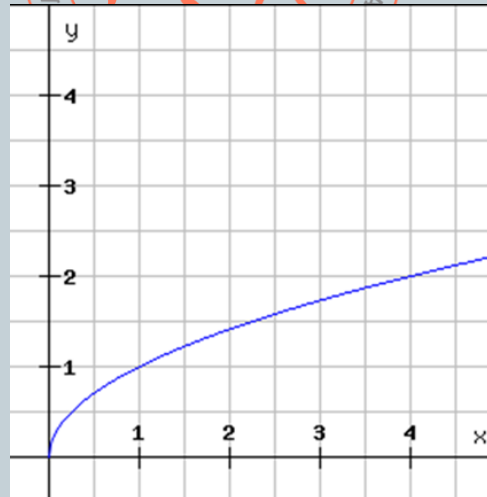
- Υποθέτοντας ότι δεν υπάρχει πρόοδος στο επίπεδο της τεχνολογίας καθώς και μεγέθυνση της εργασίας, το προϊόν συναρτάται, κατ' ουσία, με το κεφάλαιο.

$$Y = K^a$$

- Έστω ότι το προϊόν είναι αποτελεί συνάρτηση της τετραγωνικής ρίζας του κεφαλαίου (π.χ. 100 μονάδες κεφαλαίου «δίνουν» 10 μονάδες προϊόντος, 200 μονάδες κεφαλαίου «δίνουν» 14,1 μονάδες προϊόντος κ.ο.κ.).

$$Y = \sqrt{K}$$

$$Y = K^{0.5}$$

Η θεωρία της φθίνουσας οριακής παραγωγικότητας του κεφαλαίου (IX)

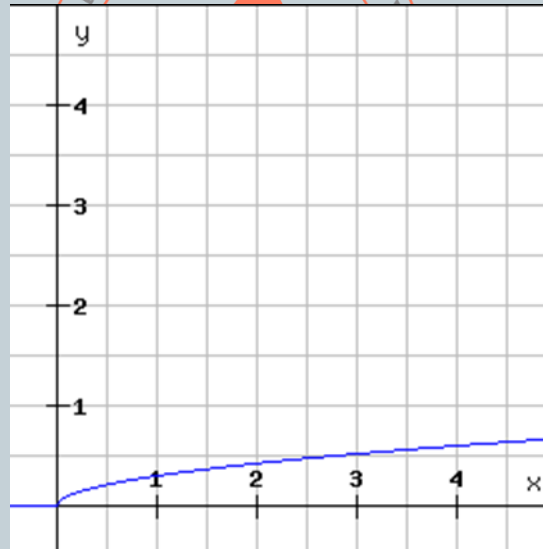
-24-

- Πώς μπορεί να διατεθεί το παραγόμενο προϊόν;
 - κατανάλωση.
 - αποταμίευση / επένδυση.
- Έστω ότι το 30% διατίθεται για αποταμιευτικούς / επενδυτικούς σκοπούς (π.χ. 100 μονάδες κεφαλαίου «δίνουν» 10 μονάδες προϊόντος εκ των οποίων οι 3 μονάδες επενδύονται και οι 7 καταναλώνονται).

$$I = 0.3Y$$

$$I = 0.3\sqrt{K}$$

$$I = 0.3K^{0.5}$$

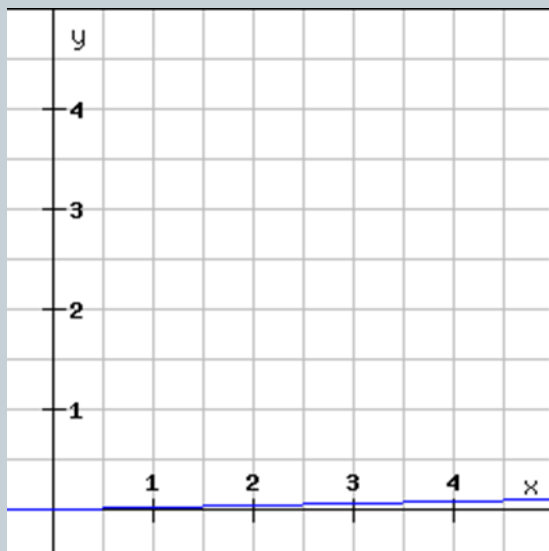

Η θεωρία της φθίνουσας οριακής παραγωγικότητας του κεφαλαίου (X)

-25-

- Έστω ότι το 2% του κεφαλαιακού αποθέματος αποσβέννεται (π.χ. από τις 100 μονάδες κεφαλαιακού αποθέματος οι 2 μονάδες αποσβέννονται).

$$D = 0.02K$$

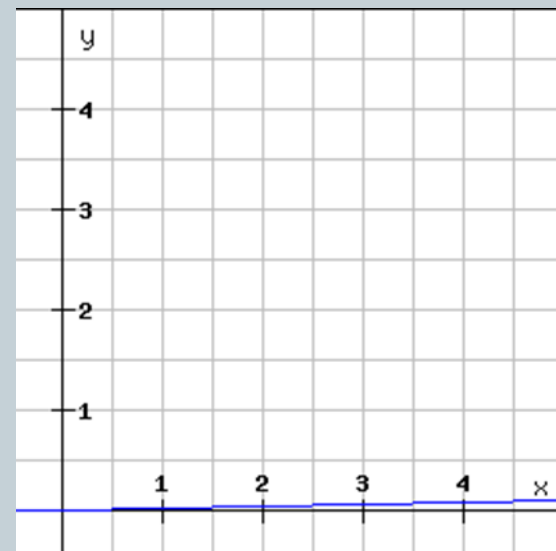
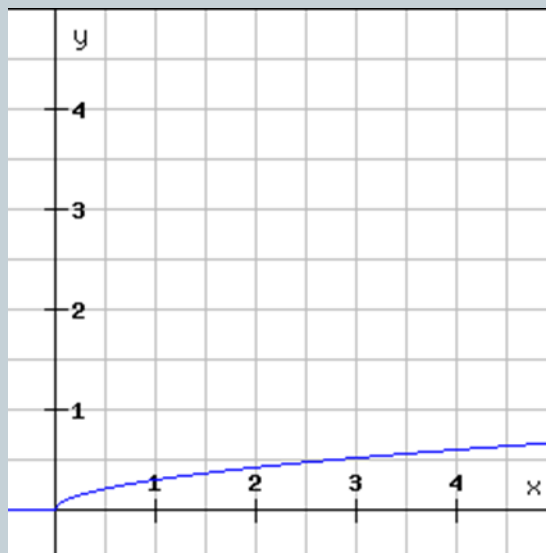
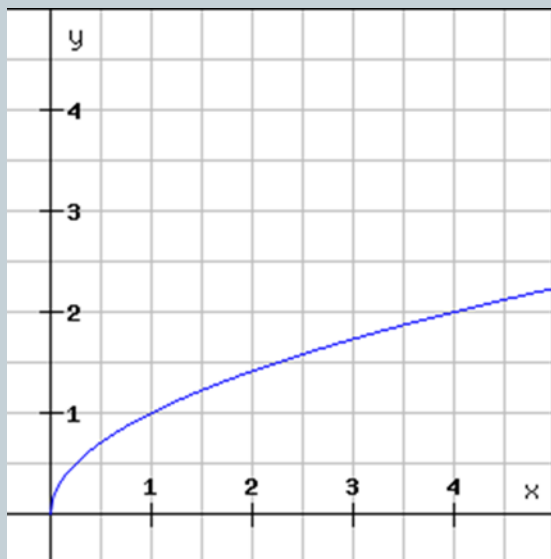
Η θεωρία της φθίνουσας οριακής παραγωγικότητας του κεφαλαίου (ΧΙ)

-26-

$$Y = \sqrt{K}$$

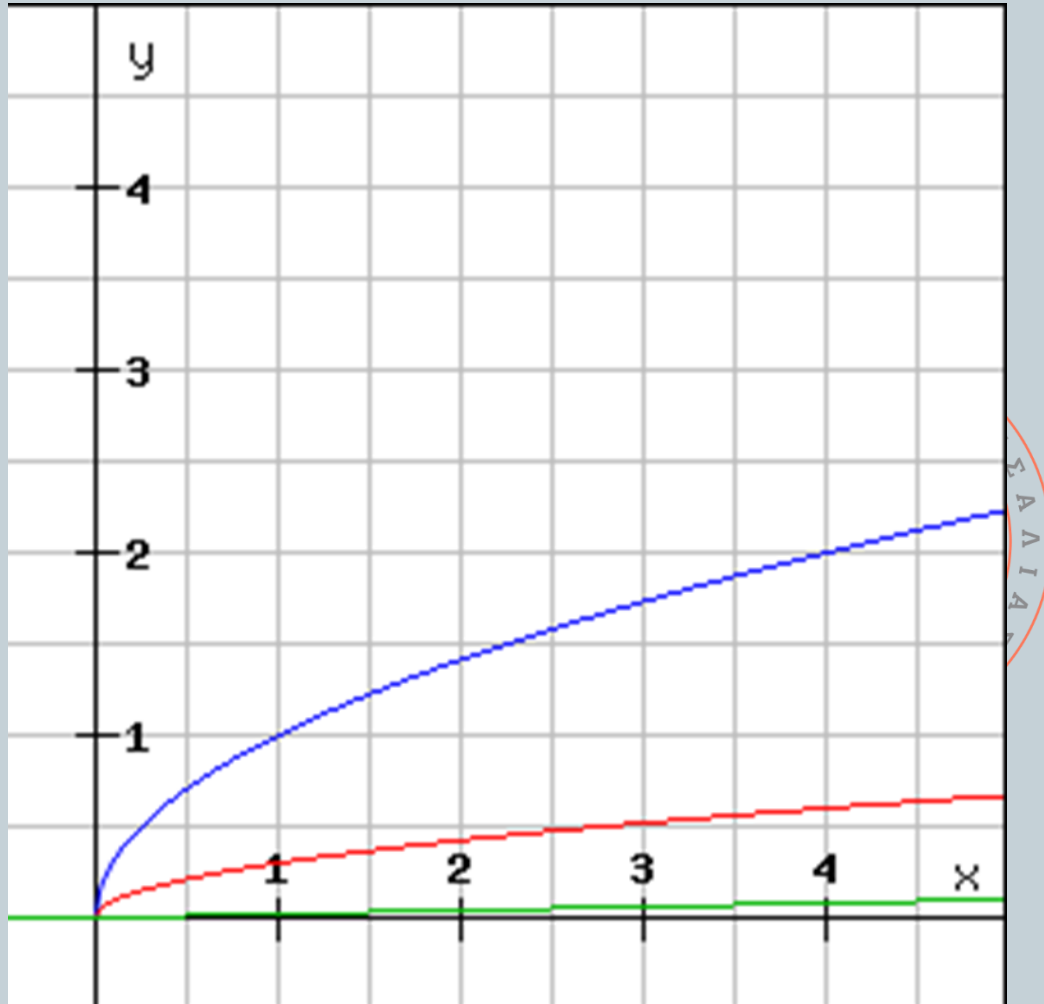
$$I = 0.3\sqrt{K}$$

$$D = 0.02K$$

Η θεωρία της φθίνουσας οριακής παραγωγικότητας του κεφαλαίου (ΧΙΙ)

-27-

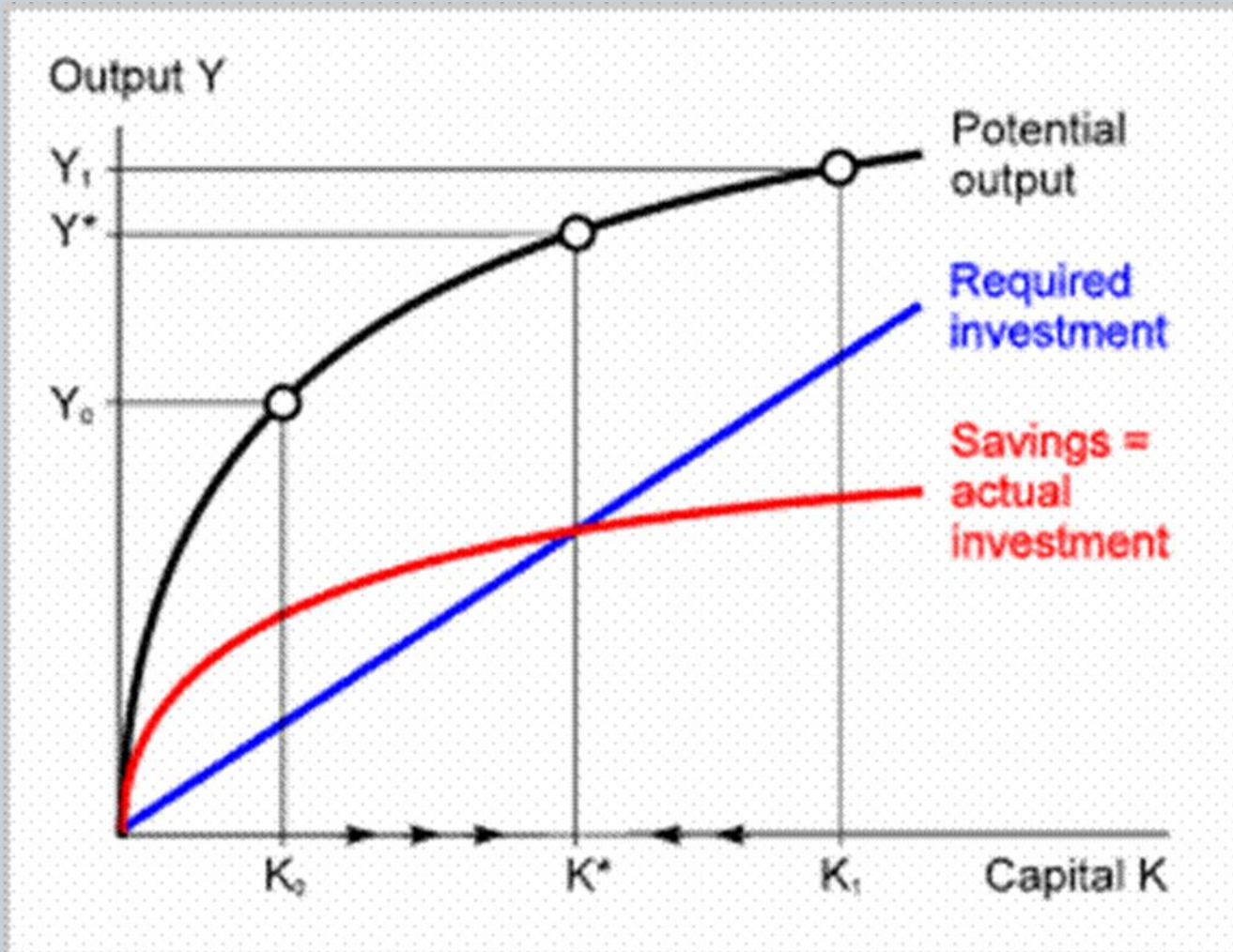
Η θεωρία της φθίνουσας οριακής παραγωγικότητας του κεφαλαίου (ΧΙΙΙ)

-28-

- Όταν η επένδυση είναι μεγαλύτερη της απόσβεσης (δηλαδή όταν το κεφάλαιο που επενδύεται είναι περισσότερο από το κεφάλαιο που αποσβέννυται), το κεφαλαιακό απόθεμα αυξάνεται.
- Όταν η επένδυση είναι μικρότερη της απόσβεσης (δηλαδή όταν το κεφάλαιο που επενδύεται είναι λιγότερο από το κεφάλαιο που αποσβέννυται), το κεφαλαιακό απόθεμα μειώνεται.
- Όταν η επένδυση ισούται της απόσβεσης (δηλαδή όταν το κεφάλαιο που επενδύεται ισούται του κεφαλαίου που αποσβέννυται), το κεφαλαιακό απόθεμα παραμένει σταθερό. Σε αυτή την περίπτωση, η περιφερειακή οικονομία έχει φτάσει στο επίπεδο της μακροχρόνιας ισορροπίας (π.χ. 225 μονάδες κεφαλαίου «δίνουν» 15 μονάδες προϊόντος, με την επένδυση να ισούται με 4,5 μονάδες και την απόσβεση να ισούται, επίσης με 4,5 μονάδες).

Η θεωρία της φθίνουσας οριακής παραγωγικότητας του κεφαλαίου (XIV)

-29-

Η θεωρία του διαπεριφερειακού εμπορίου (I)

-30-

- Η θεωρία του διαπεριφερειακού εμπορίου αποτελεί προσαρμογή του υποδείγματος του διεθνούς εμπορίου το οποίο αναπτύχθηκε από τους Heckscher (1919) και Ohlin (1933) και επεκτάθηκε από τον Samuelson (1948). Πρόκειται για το γνωστό ως υπόδειγμα Heckscher-Ohlin-Samuelson (H-O-S).
- Το υπόδειγμα H-O-S εδράζεται στις έννοιες του απόλυτου πλεονεκτήματος, η οποία διατυπώθηκε από τον Smith (1776), και του συγκριτικού πλεονεκτήματος, η οποία διατυπώθηκε από τους Torrens (1815) και Ricardo (1817).
- Μία περιφέρεια απολαμβάνει απόλυτο πλεονέκτημα στην παραγωγή ενός αγαθού έναντι μιας άλλης περιφέρειας εφόσον παράγει το εν λόγω αγαθό με μικρότερο κόστος.
- Μία περιφέρεια απολαμβάνει συγκριτικό πλεονέκτημα στην παραγωγή ενός αγαθού έναντι μιας άλλης περιφέρειας εφόσον παράγει το εν λόγω αγαθό με μικρότερο κόστος ευκαιρίας.

Η θεωρία του διαπεριφερειακού εμπορίου (II)

-31-

- Απόλυτο πλεονέκτημα: Κάθε περιφέρεια θα εξειδικευτεί στην παραγωγή του αγαθού για το οποίο απαιτείται χαμηλότερο κόστος.
- Έστω δύο περιφέρειες, R_1 και R_2 , και δύο αγαθά, A και B :
 - χωρίς εμπόριο: $R_1: 40+80=120$ και $R_2: 60+50=110$
 - με εμπόριο: η R_1 θα εξειδικευτεί στο A ($40 < 60$) και η R_2 θα εξειδικευτεί στο B ($50 < 80$)
 - με εμπόριο: $R_1: 40+40=80$ και $R_2: 50+50=100$
 - είναι προς το συμφέρον των περιφερειών να έχουν εμπορικές συναλλαγές: $R_1: 80 < 120$ και $R_2: 100 < 110$

Περιφέρεια	Ώρες για την παραγωγή μιας μονάδας	
	Αγαθό A	Αγαθό B
R_1	40	80
R_2	60	50

Η θεωρία του διαπεριφερειακού εμπορίου (III)

-32-

- Συγκριτικό πλεονέκτημα: Κάθε περιφέρεια θα εξειδικευτεί στην παραγωγή του αγαθού για το οποίο απαιτείται σχετικά χαμηλότερο κόστος.
- Έστω δύο περιφέρειες, R_1 και R_2 , και δύο αγαθά, A και B :
 - χωρίς εμπόριο: $R_1: 80+90=170$ και $R_2: 120+100=220$
 - με εμπόριο: η R_1 θα εξειδικευτεί στο A ($80/120 < 90/100$) και η R_2 θα εξειδικευτεί στο B ($100/90 < 120/80$)
 - με εμπόριο: $R_1: 80+80=160$ και $R_2: 100+100=200$
 - είναι προς το συμφέρον των περιφερειών να έχουν εμπορικές συναλλαγές: $R_1: 160 < 170$ και $R_2: 200 < 220$

Περιφέρεια	Ώρες για την παραγωγή μιας μονάδας	
	Αγαθό A	Αγαθό B
R_1	80	90
R_2	120	100

Η θεωρία του διαπεριφερειακού εμπορίου (IV)

-33-

- Βασικές υποθέσεις θεωρήματος H-O-S:
 - Υπάρχουν δύο περιφέρειες (R1 και R2) και παράγονται δύο αγαθά (A και B)
 - Η παραγωγή του ενός αγαθού είναι εντάσεως εργασίας και του άλλου αγαθού είναι εντάσεως κεφαλαίου
 - Οι δύο περιφέρειες διαθέτουν την ίδια τεχνολογία και τις ίδιες συναρτήσεις παραγωγής
 - Οι αποδόσεις κλίμακας στην παραγωγή και των δύο αγαθών είναι σταθερές
 - Η κάθε περιφέρεια παράγει ένα μέρος της συνολικής παραγωγής του κάθε αγαθού
 - Οι προτιμήσεις είναι ίδιες και στις δύο περιφέρειες
 - Οι δύο περιφέρειες λειτουργούν σε πλήρως ανταγωνιστικές αγορές

Η θεωρία του διαπεριφερειακού εμπορίου (V)

-34-

- Βασικές υποθέσεις θεωρήματος H-O-S (συνέχεια):
 - Οι παραγωγικοί συντελεστές κινούνται ελεύθερα μεταξύ των δύο περιφερειών αλλά δεν κινούνται έξω από τα όρια αυτών
 - Το κόστος μεταφοράς των παραγωγικών συντελεστών και των προϊόντων είναι μηδενικό
 - Όλοι οι πόροι καταναλώνονται στην παραγωγή των δύο αγαθών
 - Το εμπόριο μεταξύ των δύο περιφερειών είναι ισορροπημένο (εισαγωγές = εξαγωγές)

Η θεωρία του διαπεριφερειακού εμπορίου (VI)

-35-

- Με αυτές τις υποθέσεις, προκύπτει ότι μία περιφέρεια που διαθέτει σε αφθονία έναν παραγωγικό συντελεστή θα έχει συγκριτικό πλεονέκτημα στην παραγωγή του προϊόντος που απαιτεί την εντατική χρήση αυτού του συντελεστή. Η εν λόγω περιφέρεια θα ειδικευθεί στην παραγωγή του προϊόντος και θα εξαγάγει το προϊόν αυτό. Παράλληλα, θα εισάγει το άλλο προϊόν, που, ανάλογα, παράγει η άλλη περιφέρεια. Υποθέτοντας την αφθονία του ενός παραγωγικού συντελεστή στη μία περιφέρεια και την αφθονία του άλλου παραγωγικού συντελεστή στην άλλη περιφέρεια, οι περιφέρειες θα ειδικευθούν στην παραγωγή των αντίστοιχων προϊόντων. Μακροπρόθεσμα, οι τέλεια ανταγωνιστικές αγορές θα οδηγήσουν σε εξίσωση των αμοιβών των δύο συντελεστών παραγωγής.

Η θεωρία του διαπεριφερειακού εμπορίου (VII)

-36-

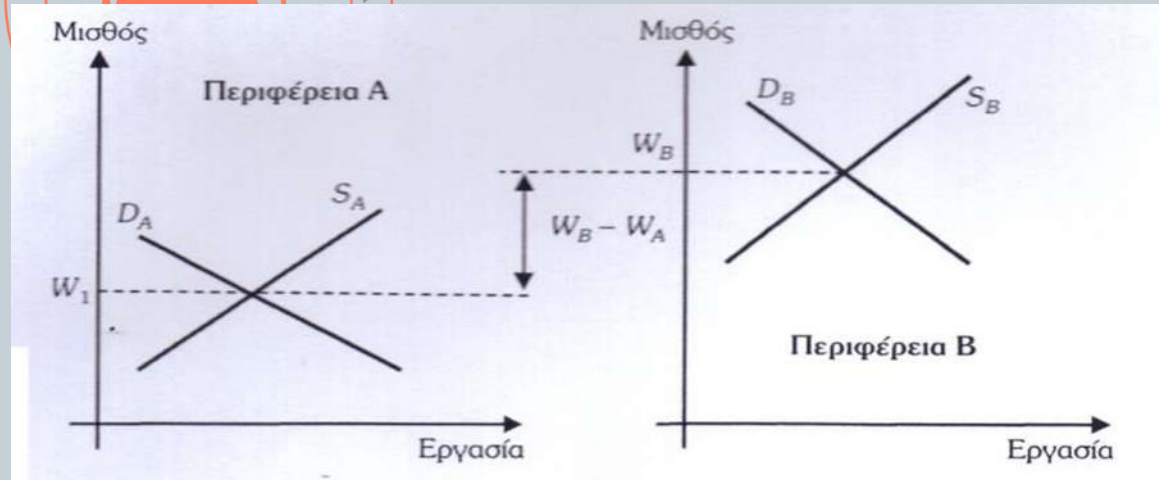
- Μακροπρόθεσμα, η ελεύθερη κινητικότητα των προϊόντων (αλλά και των συντελεστών παραγωγής) εξισώνει τις σχετικές και τις απόλυτες αμοιβές των συντελεστών που χρησιμοποιήθηκαν για την παραγωγή στις δύο περιφέρειες. Ακόμα και αν οι συντελεστές της παραγωγής δεν μετακινούνται, η συνολική επίδραση των δυνάμεων της αγοράς οδηγεί σε εξίσωση των σχετικών τιμών στις δύο περιφέρειες.

Η θεωρία της διαπεριφερειακής κινητικότητας της εργασίας (I)

-37-

- Η θεωρία της διαπεριφερειακής κινητικότητας της εργασίας βασίζεται στις προσεγγίσεις των Greenwood (1975) και Borjas (1989).
- Σε περίπτωση ύπαρξης διαφορετικών μισθών μεταξύ των περιφερειών θα υπάρξει μετακίνηση της εργασίας από την περιφέρεια με το χαμηλότερο μισθό στην περιφέρεια με τον υψηλότερο μισθό.

Η θεωρία της διαπεριφερειακής κινητικότητας της εργασίας (II)

-38-

- Η διαπεριφερειακή μετακίνηση της εργασίας θα πραγματοποιηθεί υπό την προϋπόθεση ότι το συνολικό κόστος της μετακίνησης δεν θα υπερκαλύπτει την διαφορά μεταξύ του υψηλότερου και του χαμηλότερου μισθού.
- Ο όρος «κόστος» συμπεριλαμβάνει, πέραν του χρηματικού, το κοινωνικό, το συναισθηματικό και το όποιο άλλο κόστος προκύπτει από τη μετακίνηση.

Η θεωρία της εξαγωγικής βάσης (I)

-39-

- Η θεωρία της εξαγωγικής βάσης αποτελεί προέκταση της θεωρίας του διεθνούς εμπορίου και αναπτύχθηκε από τους North (1955) και Tiebout (1956). Πρόκειται για απλουστευμένη προσέγγιση της έννοιας του περιφερειακού πολλαπλασιαστή.
- Η παραγωγική δραστηριότητα κάθε περιφερειακής οικονομίας διαιρείται σε δύο τομείς: το βασικό (ή εξαγωγικό) και το μη βασικό (ή μη εξαγωγικό) ο οποίος υπάρχει προκειμένου να εξυπηρετήσει το βασικό τομέα. Η ανάπτυξη μιας περιφέρειας καθορίζεται κατά ένα μεγάλο μέρος από την εξαγωγική της δραστηριότητα, δεδομένου ότι το εισόδημα που προέρχεται από τον εξαγωγικό της τομέα έχει πολλαπλασιαστική δράση στο συνολικό εισόδημά της.

Η θεωρία της εξαγωγικής βάσης (ΙΙ)

-40-

- Κάθε αύξηση στον όγκο των εξαγωγών θέτει σε κίνηση μια πολλαπλασιαστική διαδικασία (στην οποία ο πολλαπλασιαστής ισούται με το πηλίκο του ολικού προϊόντος δια του συνόλου των εξαγωγών). Οι δραστηριότητες του μη βασικού τομέα, ως, κυρίως, εξυπηρετούσες το βασικό τομέα, ακολουθούν τη διεύρυνση ή τη μείωση του εξαγωγικού τομέα.

Η θεωρία της εξαγωγικής βάσης (III)

-41-

- Οι περιφέρειες δεν χρειάζεται απαραίτητα να βιομηχανοποιηθούν για να αναπτυχθούν οικονομικά, δεδομένου ότι οι εξαγωγές μιας περιφέρειας μπορεί να αποτελούνται είτε από βιομηχανικά προϊόντα είτε από αγροτικά προϊόντα.
- Η συνεχής ανάπτυξη των περιφερειών έχει ως αποτέλεσμα τη διαφοροποίηση της οικονομίας τους, λόγω των αυξήσεων στην τοπική παραγωγή για την εξυπηρέτηση των τοπικά αυξανόμενων κατά κεφαλήν εισοδημάτων, γεγονός που προκαλεί την εμφάνιση νέων βιομηχανιών που εξυπηρετούν τις εξωτερικές αγορές. Με την αυξανόμενη ποικιλομορφία των περιφερειακών εξαγωγικών βάσεων και την κινητικότητα των παραγωγικών συντελεστών, οι περιφέρειες διαχρονικά θα ειδικευθούν σε κάποια παραγωγή ενώ τα κατά κεφαλήν εισοδήματα θα τείνουν προς τη διαπεριφερειακή σύγκλιση (κάτι που υποστηρίζεται και στο υπόδειγμα H-O-S).

Παράρτημα 4: Θεωρίες απόκλισης (ανισορροπίας)

Η θεωρία της συσσώρευσης κεφαλαίου (I)

-43-

- Η θεωρία της συσσώρευσης κεφαλαίου αναπτύχθηκε από τους Harrod (1939) και Domar (1946) και υποστηρίζει ότι η παραγωγή η οποία λαμβάνει χώρα σε μια οικονομική μονάδα (επιχείρηση) ή σε έναν οικονομικό κλάδο ή στο σύνολο της οικονομίας εξαρτάται από το ποσό του επενδεδυμένου κεφαλαίου. Πρόκειται για το γνωστό ως υπόδειγμα H-D
- Ουσιαστικά, η θεωρία της συσσώρευσης κεφαλαίου υποστηρίζει ότι το προϊόν είναι συνάρτηση του επενδεδυμένου κεφαλαίου.

$$Y = f(K)$$

Η θεωρία της συσσώρευσης κεφαλαίου (II)

-44-

- Το οριακό προϊόν του κεφαλαίου είναι σταθερό και η συνάρτηση παραγωγής παρουσιάζει σταθερές αποδόσεις κλίμακας. Αυτό σημαίνει ότι το οριακό και το μέσο προϊόν του κεφαλαίου είναι ίσα.

$$\frac{dY}{dK} = c \Rightarrow \frac{dY}{dK} = \frac{Y}{K}$$

Η θεωρία της συσσώρευσης κεφαλαίου (III)

-45-

- Το κεφάλαιο είναι απαραίτητο για την ύπαρξη παραγωγής.

$$f(0) = 0$$

- Για να υπάρχει ισορροπία, δηλαδή πλήρης απασχόληση των παραγωγικών συντελεστών, θα πρέπει η επένδυση να είναι ίση με την αποταμίευση (ή αλλιώς ίση με τη ροπή της αποταμίευσης επί το προϊόν).

$$sY = S = I$$

- Η μεταβολή του αποθέματος του κεφαλαίου ισούται με την επένδυση μείον την απόσβεση.

$$\Delta K = I - \delta K$$

Η θεωρία της συσσώρευσης κεφαλαίου (IV)

-46-

- Βάσει των ανωτέρω, προκύπτει ότι η ροπή προς αποταμίευση επί το οριακό προϊόν του κεφαλαίου μείον το ποσοστό απόσβεσης του κεφαλαίου ισούται με το ποσοστό αύξησης του προϊόντος (ρυθμός μεγέθυνσης).
- Συνεπώς, σύμφωνα με το υπόδειγμα H-D, τα μέσα για την επίτευξη οικονομικής μεγέθυνσης είναι η αύξηση του ποσοστού της αποταμίευσης (η οποία αυξάνει το οριακό προϊόν του κεφαλαίου) ή / και η μείωση του ποσοστού απόσβεσης (η οποία αυξάνει το ποσοστό μεγέθυνσης του προϊόντος).
- Σύμφωνα με το υπόδειγμα H-D, η αύξηση των επενδύσεων οδηγεί σε συσσώρευση κεφαλαίου η οποία, με τη σειρά της, παράγει μεγέθυνση. Η έμφαση του υποδείγματος στο κεφάλαιο απορρέει από το ότι το κεφάλαιο είναι αυτό που βρίσκεται σε στενότητα (και, επομένως, προσδιορίζει την οικονομική αξία).

Η θεωρία της συσσώρευσης κεφαλαίου (V)

-47-

- Συνεπώς, η οικονομική μεγέθυνση εξαρτάται από τις πολιτικές αύξησης των επενδύσεων, δια μέσου της αύξησης της αποταμίευσης, καθώς και της αποτελεσματικής χρήσης αυτών των επενδύσεων.

Η θεωρία της συσσώρευσης κεφαλαίου (VI)

-48-

$$c = \frac{dY}{dK} = \frac{Y(t+1) - Y(t)}{K(t) + sY(t) - \delta K(t) - K(t)}$$

$$c = \frac{Y(t+1) - Y(t)}{sY(t) - \delta \frac{dK}{dY} Y(t)}$$

$$c(sY(t) - \delta \frac{dK}{dY} Y(t)) = Y(t+1) - Y(t)$$

$$cY(t) \left(s - \delta \frac{dK}{dY} \right) = Y(t+1) - Y(t)$$

$$cs - c\delta \frac{dK}{dY} = \frac{Y(t+1) - Y(t)}{Y(t)}$$

$$s \frac{dY}{dK} - \delta \frac{dY}{dK} \frac{dK}{dY} = \frac{Y(t+1) - Y(t)}{Y(t)}$$

$$sc - \delta = \frac{\Delta Y}{Y}$$

Η θεωρία της συσσώρευσης κεφαλαίου (VI)

-49-

$$Y = cK \Rightarrow d \log(Y) = d \log(c) + d \log(K).$$

$$d \log(Y) = d \log(K) \Rightarrow \frac{dY}{Y} = \frac{dK}{K} \Rightarrow \dot{Y} = \dot{K}.$$

$$\dot{K} = \frac{I}{K} - \delta = s \frac{Y}{K} - \delta$$

$$\Rightarrow \dot{Y} = sc - \delta$$

Η θεωρία της σωρευτικής αιτιότητας (I)

-50-

- Η θεωρία της σωρευτικής αιτιότητας διατυπώθηκε από τον Myrdal (1957) και υποστηρίζει ότι η επίδραση των δυνάμεων της αγοράς τείνει να αυξάνει παρά να ελαττώνει τις περιφερειακές ανισότητες. Οι δυνάμεις αυτές επενεργούν με τέτοιο τρόπο, ώστε οι δραστηριότητες με αύξουσες αποδόσεις κλίμακας να συγκεντρώνονται σε ορισμένες περιφέρειες.

Η θεωρία της σωρευτικής αιτιότητας (II)

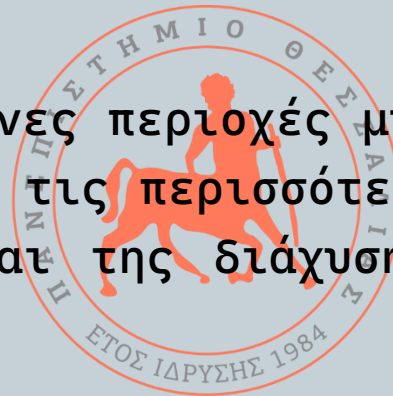
-51-

- Σύμφωνα με τη διαδικασία της σωρευτικής αιτιότητας, η οικονομική ανάπτυξη πραγματοποιείται σε ορισμένα κέντρα ανάπτυξης που ευνοούνται από την ύπαρξη φυσικών ή άλλων πλεονεκτημάτων (φυσικοί πόροι, κατάλληλη τοποθεσία, μεγάλη αγορά, μεταφορικά δίκτυα, κοινωνικό κεφάλαιο), με αποτέλεσμα η απόσταση στα επίπεδα ευημερίας μεταξύ κέντρου και περιφέρειας να αυξάνεται. Αν και οι λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές έχουν το πλεονέκτημα της χαμηλής αμοιβής της εργασίας, το πλεονέκτημα αυτό αντισταθμίζεται από το πλεονέκτημα που παράγει η συγκέντρωση των οικονομικών δραστηριοτήτων στις βιομηχανοποιημένες περιοχές, οι οποίες συνεχίζουν να αναπτύσσονται, λόγω της σωρευτικής διαδικασίας, και να υπερέχουν έναντι της περιφέρειας.

Η θεωρία της σωρευτικής αιτιότητας (III)

-52-

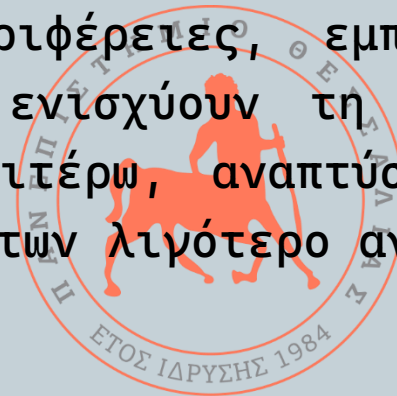
- Η σωρευτική διαδικασία προκαλεί στις υπόλοιπες περιφέρειες είτε θετικά, διασταλτικά, αποτελέσματα είτε αρνητικά, συσταλτικά, αποτελέσματα εξαιτίας της χωροταξικής αλληλεξάρτησης ανάμεσα στο κέντρο (περισσότερο αναπτυγμένες περιοχές) και στην περιφέρεια (λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές).
- Οι λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές μπορούν να ωφεληθούν από την αλληλεξάρτησή τους με τις περισσότερο αναπτυγμένες περιφέρειες μέσω της μετάδοσης και της διάχυσης των καινοτομιών και της τεχνολογίας.

Η θεωρία της σωρευτικής αιτιότητας (IV)

-53-

- Εντούτοις, αυτά τα οφέλη αντισταθμίζονται ως αποτέλεσμα της ροής του κεφαλαίου και της εργασίας από τις λιγότερο αναπτυγμένες περιφέρειες προς τις περισσότερο αναπτυγμένες περιφέρειες. Τα αποτελέσματα της απελευθέρωσης των συναλλαγών μεταξύ των περιφερειών ευνοούν τη ροή αγαθών από τις πλούσιες προς τις φτωχές περιφέρειες, εμποδίζουν την ανάπτυξη των φτωχών περιφερειών, ενισχύουν τη διαδικασία της σωρευτικής αιτιότητας και, περαιτέρω, αναπτύσσουν τις ήδη αναπτυγμένες περιφέρειες σε βάρος των λιγότερο αναπτυγμένων.

Η θεωρία της σωρευτικής αιτιότητας (V)

-54-

- Ως εκ τούτου, σύμφωνα με τη θεωρία της σωρευτικής αιτιότητας, το τελικό αποτέλεσμα της χωροταξικής αλληλεξάρτησης σε κάθε λιγότερο αναπτυγμένη περιφέρεια – εκπεφρασμένο ως συνισταμένη των θετικών, διασταλτικών, αποτελεσμάτων και των αρνητικών, συσταλτικών, αποτελεσμάτων – είναι η επικράτηση των αρνητικών, συσταλτικών, αποτελεσμάτων. Το αποτέλεσμα αυτό συνιστά την αποδυνάμωση των λιγότερο αναπτυγμένων περιφερειών.
- Ειδικότερα, η θεωρία της σωρευτικής αιτιότητας συσχετίζει τις περιφερειακές ανισότητες με τρία στάδια ανάπτυξης. Το προβιομηχανικό στο οποίο οι περιφερειακές ανισότητες είναι μικρές, το στάδιο της σωρευτικής αιτιότητας που σε συνδυασμό με τα αποτελέσματα αποψίλωσης προκαλεί μεγάλες ανισότητες και το στάδιο της επέκτασης της ανάπτυξης, στο οποίο μειώνονται οι περιφερειακές ανισότητες μέσω της εφαρμογής μέτρων περιφερειακής πολιτικής.

Η θεωρία της κεφαλαιακής συσσώρευσης μέσω της βελτίωσης της τεχνογνωσίας (I)

-55-

- Η θεωρία της κεφαλαιακής συσσώρευσης μέσω βελτίωσης της τεχνογνωσίας διατυπώθηκε από τον Kaldor (1970) στη βάση της «ενδογενοποίησης» της παραμέτρου της τεχνολογικής προόδου. Η εν λόγω παράμετρος θεωρείται εξωγενής στο νεοκλασικό υπόδειγμα μεγέθυνσης.
- Η θεωρία της κεφαλαιακής συσσώρευσης μέσω βελτίωσης της τεχνογνωσίας προσφέρει μια διαφορετική ερμηνεία στην αρχή της σωρευτικής αιτιότητας επισημαίνοντας ότι η σωρευτική αιτιότητα δεν είναι τίποτα άλλο από τις αυξανόμενες αποδόσεις κλίμακας.
- Η σωρευτική αιτιότητα προκύπτει από τη σύνδεση των εξαγωγών, και κατ' επέκταση της οικονομική μεγέθυνσης μιας περιφέρειας, με την κίνηση των ημερομισθίων αποδοτικότητας της εν λόγω περιφέρειας σε σχέση με την κίνηση αυτών στις άλλες περιφέρειες. Η κίνηση των ημερομισθίων αποδοτικότητας είναι το αποτέλεσμα της μεταβολής των χρηματικών ημερομισθίων σε σχέση με τη μεταβολή της παραγωγικότητας.

Η θεωρία της κεφαλαιακής συσσώρευσης μέσω της βελτίωσης της τεχνογνωσίας (II)

-56-

- Τα χρηματικά ημερομίσθια είναι ίσα σε όλες τις περιφέρειες ενώ η παραγωγικότητα θα αυξηθεί λόγω των αυξανόμενων αποδόσεων κλίμακας στις περιφέρειες με ταχύτερο ρυθμό αύξησης της παραγωγής, δηλαδή στις περιφέρειες που έχουν χαμηλότερα ημερομίσθια αποδοτικότητας. Αυτό εξηγεί γιατί οι περιφέρειες που αναπτύσσονται ταχύτερα θα αποκτήσουν σωρευτικό πλεονέκτημα.

Η θεωρία της ενδογενούς ανάπτυξης (I)

-57-

- Η θεωρία της ενδογενούς ανάπτυξης* βασίζεται στα υποδείγματα που διατυπώθηκαν από τους Romer (1986), Lucas (1988) και Rebelo (1991) και υποστηρίζει ότι η συσσώρευση της γνώσης προκαλεί αύξουσες αποδόσεις κλίμακας και εξωτερικές οικονομίες κλίμακας.
- * ο όρος «ανάπτυξη» έχει επικρατήσει έναντι του σωστότερου «μεγέθυνση».
- Βεβαίως, σύμφωνα με τη θεωρία της ενδογενούς ανάπτυξης, η αύξηση της γνώσης διέπεται από φθίνουσες αποδόσεις κλίμακας.
- Σύμφωνα με τη θεωρία της ενδογενούς ανάπτυξης, η συμβολή του κεφαλαίου στην παραγωγή δεν εξαντλείται στην κλασική της έννοια αλλά συνεισφέρει στην ανάπτυξη νέων ιδεών που αυξάνουν την παραγωγικότητα όλου του κεφαλαίου.

Η θεωρία της ενδογενούς ανάπτυξης (II)

-58-

- Η θεωρία της ενδογενούς ανάπτυξης αποτελεί τη βάση για την αμφισβήτηση της κυρίαρχης προσέγγισης της «από τα πάνω» ανάπτυξης. Στη θέση της, η προσέγγιση της «από τα κάτω» ανάπτυξης κερδίζει συνεχώς έδαφος.
- Η θεωρία της ενδογενούς ανάπτυξης προτάσσει, επίσης, την έννοια της τοπικής ανάπτυξης μέσω της εξασθένησης των λειτουργικών σχέσεων (εξάρτησης) και την αντικατάστασή τους από οριζόντιες χωρικές σχέσεις στη βάση των (ιστορικών, γεωγραφικών, συναισθηματικών) δεσμών που συνδέουν τα μέλη μιας γεωγραφικά προσδιορισμένης χωρικής ενότητας μεταξύ τους και με τη χωρική ενότητα καθαυτή.
- Σύμφωνα με τη θεωρία της ενδογενούς ανάπτυξης δεν υπάρχει κάποιο επίπεδο μακροχρόνιας ισορροπίας προς το οποίο θα συγκλίνει μια περιφέρεια.

Η θεωρία της νέας οικονομικής γεωγραφίας (I)

-59-

- Η θεωρία της νέας οικονομικής γεωγραφίας, βασιζόμενη στα υποδείγματα των Krugman (1991, 1993), Fujita (1993, 1995) και Venables (1996), υποστηρίζει οι αγορές λειτουργούν σε καθεστώς μονοπωλιακού ανταγωνισμού, οι επιχειρήσεις επιτυγχάνουν αύξουσες αποδόσεις κλίμακας, υπάρχει κινητικότητα κεφαλαίου και εργασίας, και το κόστος μεταφοράς δεν είναι μηδενικό.
- Η νέα οικονομική γεωγραφία ενδογενοποιεί όλους τους παράγοντες της νεοκλασικής θεωρίας – πρώτη (και δεύτερη φύση).
- Στο πλαίσιο της νέας οικονομικής γεωγραφίας, η αλληλεπίδραση αυξουσών αποδόσεων κλίμακας και μεταφορικού κόστους καθορίζει τη χωρική κατανομή των οικονομικών δραστηριοτήτων.
- Καθώς διαχρονικά οι αποστάσεις και το κόστος μεταφοράς μειώνονται (λόγω νέων υποδομών και τεχνολογικής προόδου), οι φυγόκεντρες δυνάμεις οι οποίες αναπτύσσονται στην παραγωγή διαφοροποιημένων προϊόντων – και οι οποίες αντισταθμίζουν τη συσσωρευτική διαδικασία των επιχειρήσεων – εξασθενούν.

Η θεωρία της νέας οικονομικής γεωγραφίας (II)

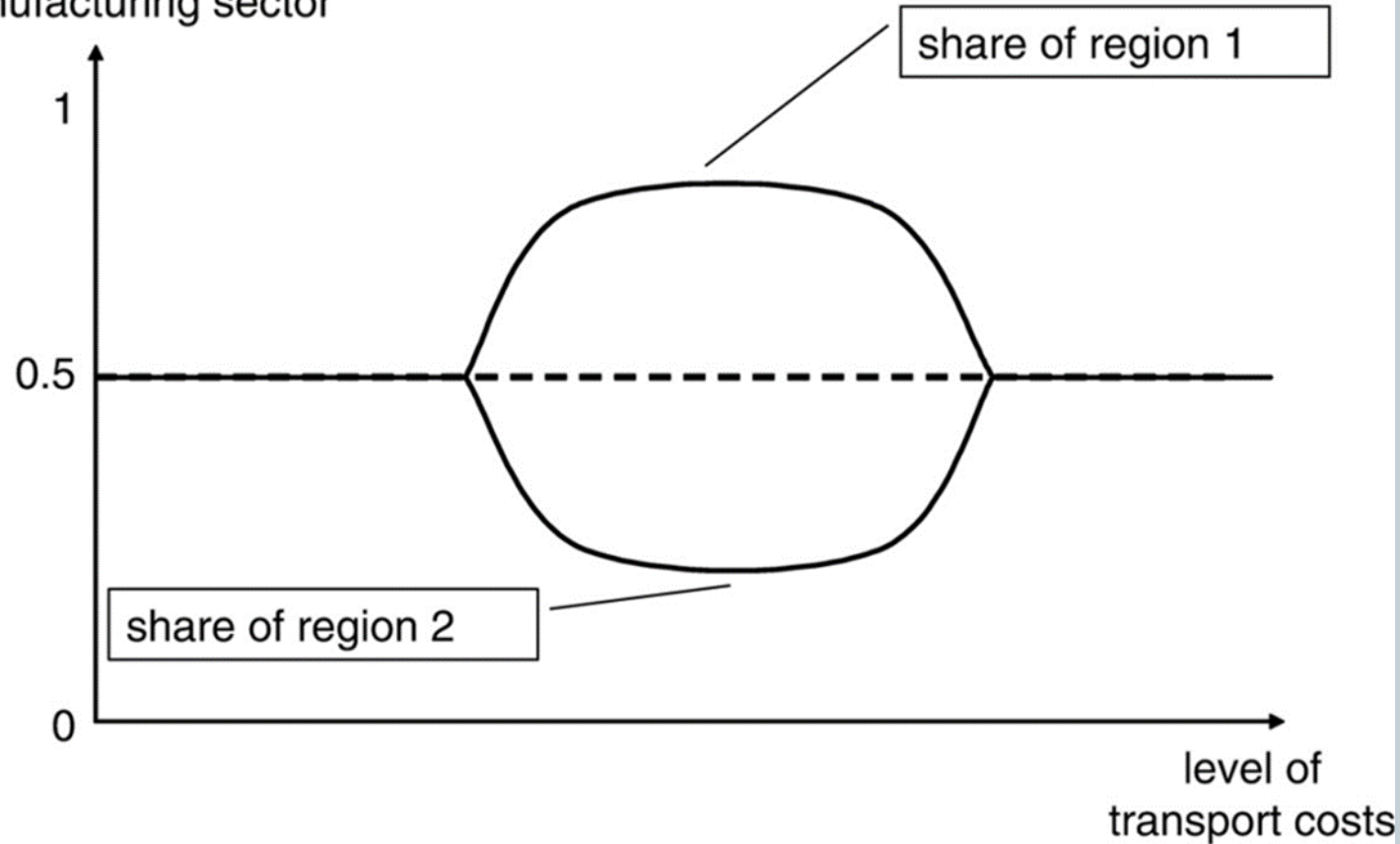
-60-

- Τουναντίον, επικρατούν οι κεντρομόλες δυνάμεις, καθώς οι επιχειρήσεις έχουν την τάση να συγκεντρώνονται σε μεγαλύτερες αγορές (μέχρι την εμφάνιση αντιοικονομιών κλίμακας), στις οποίες απολαμβάνουν οικονομίες τοπικής συγκέντρωσης, χωρίς τον κίνδυνο της απώλειας των απομακρυσμένων αγορών.
- Σημαντική παράμετρο στη θεωρία της νέας οικονομικής γεωγραφίας αποτελεί η μορφή αγοράς. Όταν η αγορά εμφανίζει έντονα τα χαρακτηριστικά του μονοπωλιακού ανταγωνισμού, αυξάνεται η πιθανότητα χωρικής συγκέντρωσης των επιχειρήσεων. Αυτό διότι, οι επιχειρήσεις είναι σε θέση να εκμεταλλευτούν τα οφέλη των οικονομιών κλίμακας σε ένα διαφοροποιημένο περιβάλλον.

Η θεωρία της νέας οικονομικής γεωγραφίας (III)

-61-

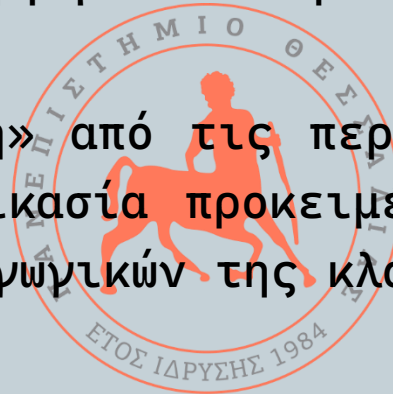
share of region 1 resp. 2
of manufacturing sector

Η θεωρία της νέας οικονομικής γεωγραφίας (IV)

-62-

- Προκειμένου να ευνοηθεί μια περιοχή από την συσσωρευτική λειτουργία των μηχανισμών της ανάπτυξης (που ενεργοποιούνται όταν το κόστος μεταφοράς είναι αρκετά χαμηλό), απαιτείται να διαθέτει:
 - ένα ιστορικά διαμορφωμένο «κρίσιμο μέγεθος» οικονομικής δραστηριότητας.
 - μια «κρίσιμη απόσταση» από τις περιοχές που θα ωφεληθούν από τη συσσωρευτική διαδικασία προκειμένου να βρεθεί έξω από την ακτίνα δράσης των εξαγωγικών της κλάδων.

Η θεωρία του διαμαντιού (I)

-63-

- Η θεωρία του διαμαντιού διατυπώθηκε από τον Porter (1990) και ερευνά τον τρόπο με τον οποίο η γεωγραφική συγκέντρωση της παραγωγής μπορεί να συμβάλλει στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας των περιφερειών μέσω της δημιουργίας συγκριτικών πλεονεκτημάτων.
- Η γεωγραφική συγκέντρωση των επιχειρήσεων τις παρέχει ένα διαφορετικό τρόπο οργάνωσης των συναλλαγών τους σε ένα περιβάλλον ανταγωνιστικό, στο οποίο οι πληροφορίες και η τεχνολογία μεταβάλλονται ταχύτατα και ενισχύει τη διάχυση των πληροφοριών και της τεχνολογίας, ειδικά μεταξύ των μικρών επιχειρήσεων που εξαρτώνται περισσότερο από εξωτερικές πηγές πληροφοριών και τεχνολογίας. Δημιουργούνται, έτσι, επιχειρηματικές συστάδες και δίκτυα συνεργασίας, ενώ ο εσωτερικός ανταγωνισμός ενισχύει την καινοτομία και βοηθά τη διεύρυνση των επιχειρήσεων στις παγκόσμιες αγορές.

Η θεωρία του διαμαντιού (II)

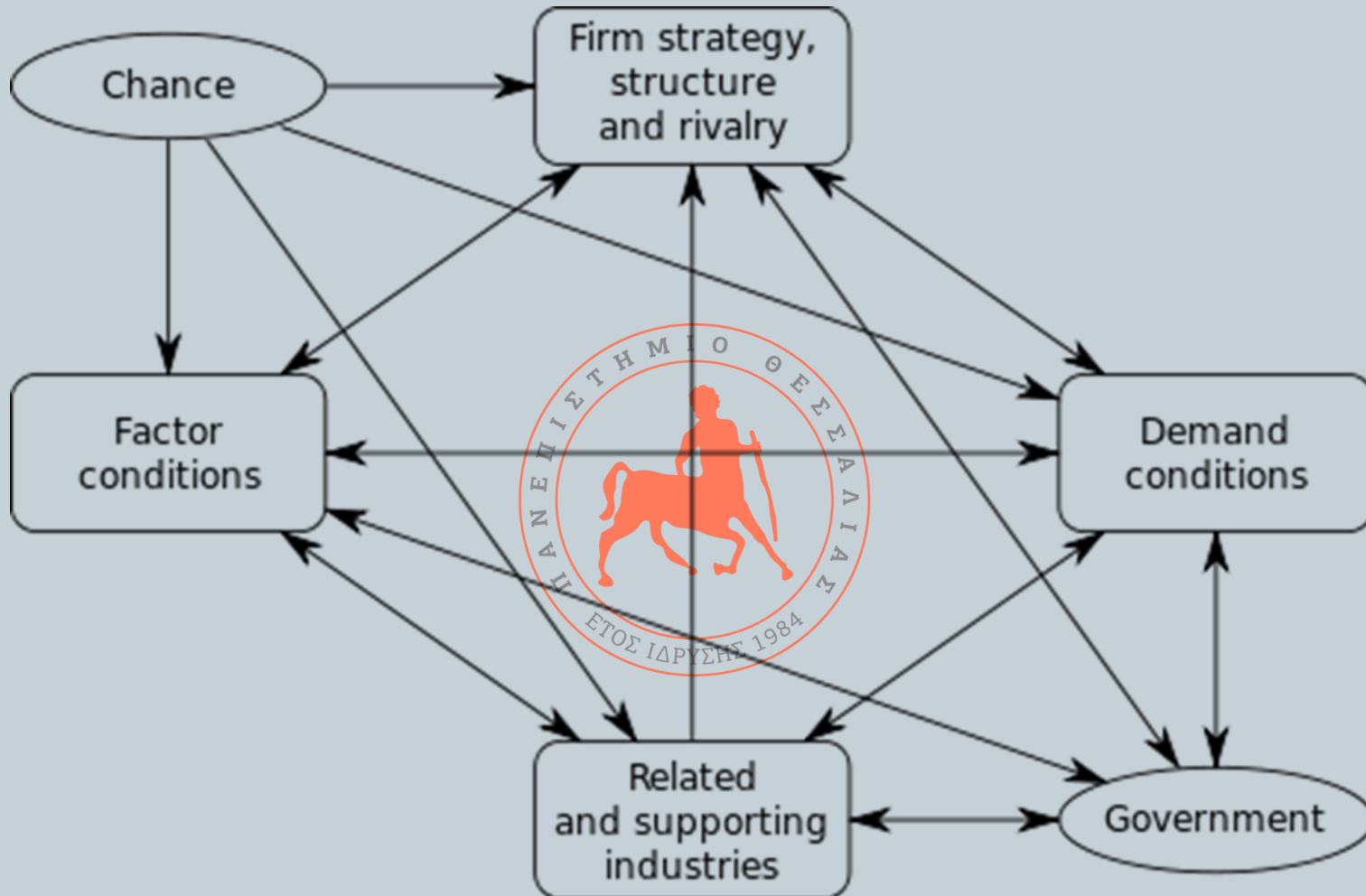
-64-

- Σύμφωνα με τη θεωρία του διαμαντιού, η χωροθέτηση των επιχειρήσεων καθορίζεται από τους ακόλουθους παράγοντες:
 - ποσότητα και ποιότητα παραγωγικών συντελεστών
 - μέγεθος εγχώριας αγοράς (ποσότητα εγχώριας ζήτησης)
 - ύπαρξη υποστηρικτικών επιχειρήσεων (οριζόντιες και κάθετες διασυνδέσεις)
 - στρατηγική και δομή της επιχείρησης
 - κυβερνητική πολιτική (μακροοικονομική παράγοντες, κίνδυνος χώρας)
 - τύχη (αστάθμητοι παράγοντες).

Η θεωρία του διαμαντιού (III)

-65-

Η παρουσίαση συμπληρώνει και δεν υποκαθιστά τα χορηγούμενα συγγράμματα.

